

**ДУХОВНА ХОРОВА КУЛЬТУРА ЦЕРКОВНИХ ОСЕРЕДКІВ
ГАЛИЧИНИ**

Провідна роль у музичному просвітництві українського народу та вихованні національної інтелігенції належить галицькому духовенству.

Пробудження національної свідомості та поширення її серед українського громадянства Галичини пов'язане із загальним цивілізаційно-культурним розвитком та демократизацією суспільних відносин, розпочатих у другій половині XVIII ст. Піднесенню освіти й культури сприяла діяльність різноманітних установ (церкви, школи, громадські товариства тощо), освіченої верстви українського народу – інтелігенції, а також зовнішні впливи інших мовно-етнічних та національних суспільностей.

Відзначимо, що матеріально-економічне становище українців Галичини, яка з 1772 р. перебувала у складі Австрійської монархії, було в занедбаному стані, що негативно позначалося на стані культури, мистецтва, науки. Через відсутність своєї інтелігенції та вищих фахових українських шкіл культурний розвиток народу не зростав. Існувала лише багата народна творчість. Шкільні реформи дещо спричинили до піднесення рівня освіти і виховання перших просвітителів, але всі ці позитивні зміни торкнулися переважно міського населення. Галицька провінція продовжувала залишатися збіднілою і неосвіченою. Лише незначна частина селянства, що навчалася у парафіяльних школах (дяківках) вміла читати, писати і співати з нот. Єдиною культурно-національною установою того часу, де могла культивуватися українська музика, була церква, “а духовенство само собою було її першим піонером” [1, с.20].

Просвітницько-реформаторська політика австрійських монархів Марії Терезії та Йосифа II дала поштовх до заснування у 1774 р. духовної семінарії при Віденській церкві Св. Варвари (Vargareum). У семінарії могли навчатися питомці греко-каголицького обряду з усіх країн Австрії, в тому числі й українці Галичини. Паралельно у Львові та Перемишлі були засновані єпархіальні духовні семінарії, які згодом склали основу для створення генеральної греко-католицької семінарії у Львові. Важливими заходами в галузі освіти, піднесенні та зміцненні ролі церкви було відкриття у Львові університету (1784 р.), Руського інституту (1787 р.), відновлення Галицької митрополії (1808 р.) [2].

Історичні факти й обставини свідчать про те, що перші галицькі просвітителі українського народу вийшли із середовища духовенства. Саме розвиток освіти та перші прояви загального цивілізаційно-культурного процесу справедливо можна віднести до заслуг духовних провідників. Церква в Галичині була піднесена на вищий організаційний

рівень, внаслідок чого могла краще й ефективніше виконувати свої духовно-виховні функції.

Таким чином, Львів став центром духовної освіти, де на університетському рівні виховувалися будителі національної свідомості українського народу Галичини. Було створене підґрунтя, на якому поступово прискорився розвиток української культури, зокрема й музичної. Як відзначає Осип Залеський, “духовенство, яке відіграло велику роль в розвитку нашої літератури, ще в більшій мірі причинилося до піднесення українського музичного життя” [3, с.324]. Церква ще в другій половині XVIII ст. була чи не єдиним місцем, де культивувалася європейська музика і спів. Музична культура нашого краю в основному трималася в священничих колах аж до початку XX ст.

Отже, галицьке музичне відродження почалося “під знаком церковно-хорової музики” [4, с.209], зосередженої в основному у Святоюрській митрополичій катедрі, де існувала капела, яка об'єднувала хор і оркестр. Репертуар капели складав передовсім церковну музику. Наявність хору й оркестру може свідчити, що при катедральному соборі існувала і музична школа, яка давала необхідну підготовку учасникам хорової та інструментальної капели, яка на межі XVIII і XIX століть була найвідомішим музичним колективом у Львові і в провінції. Такого успіху Святоюрська капела досягла під керівництвом диригента і композитора Паньківського [1, с.23].

На піднесення музичного життя Галичини мала вплив східноукраїнська культура. Шляхи цих впливів пролягали через столицю Австрії Відень, де існувала греко-католицька церква Св. Варвари і Духовна семінарія. У Відні при російському посольстві (за час перебування князя Андрія Розумовського, відомого також як шанувальника і виконавця української музики) діяла православна каплиця, а при ній добре підготовлений церковний хор. Після закриття каплиці хор у 1809 р. повністю перейшов до української церкви і виконував на богослужіннях здебільшого твори Дмитра Бортнянського. Музика цього композитора зробила на галичан велике враження. Співами хору й особливо репертуаром зацікавився парох церкви, майбутній перемиський єпископ Іван Снігурський.

Таким чином, галичани Відня пізнали і з охотою прийняли для себе нову східно-українську музичну культуру, що згодом докорінно вплинуло на відродження музичного мистецтва в самій Галичині. З призначенням І.Снігурського єпископом перемиської єпархії створюється “нове рідне культурне вогнище”, яким став катедральний хор [5, с.83]. Зі святково-історичного Великодня 1829 р. починається відлік нового церковного хору в Галичині та піднесення українського музичного життя в цілому.

Крім ідеї створення хору, енергійний єпископ задумав розповсюдити церковний спів на теренах Галичини. І.Снігурський заснував у 1818 р. дяко-вчительський інститут. Як свідчать спогади М.Вербицького, першим вчителем співу в згаданому закладі був Вікентій Серсаві [6, с.140]. Доходи з купленого І.Снігурським села Новосілки призначалися для інституту, після дворічного навчання в якому молоді дякоучителі мали бути "розсадниками хорів по цілій Галичині" [7, с.252]. Так, у 30-х рр. XIX ст. церковний нотний спів було введено у Львові, де головним музичним центром стала Духовна семінарія. До її лав прибували щораз нові кадри співаків з Перемишля, які до хорового співу ставили значно вищі вимоги. Одними з перших організаторів музичного життя Львова і диригентів були: Григорій Шашкевич, Яків Неронович, Іван Хризостом Сінкевич, а пізніше Михайло Вербицький, Іван Лаврівський та багато інших учнів гімназії і студентів з Перемишля. Хор семінарії з кожним роком поповнювався новими співаками (Борковський, Манастирський, Грицикевич, Ставничий, Рибак, Селезінка, Дудикевич, Ортинський, Кальба, Шумило) та диригентами (Котлярчук, Копко, Іванцев).

Учні семінарії щороку на Великдень брали участь у виконанні Страсних псалмів ("Благообразний Іосиф" Д.Борінянського, "Нас ради" І.Лаврівського, "Днесь со мною" Й.Гайдна), чим підтримували давній український обряд. Схвальна думка Митрополита Сильвестра мала неабиякий вплив на моральні сторони учнів, що, на думку П.Бажанського, спонукатиме їх ще "до більшої праці около співу – цвіту нашого обряду" [8]. З кожним роком якість хорового співу покращувалася, набувала професійних ознак. Кількість співаків, якими керував досвідчений соліст-тенор Іванцев, досягала 40 чоловік.

Крім Духовної семінарії мистецький спів культивувався також серед учнів бурси Успенської церкви (диригент Чинчар). Ставропігії, де стараннями Йосифа Левицького (з Покуття) тут організувався хор під керівництвом Якова Нероновича. В Перемишлі Страсні псалми виконували гри колективи: хор учнів місцевої семінарії, мішаний та жіночий хори (диригенти Іван Кипріян, Ольга Ціпановська).

Дещо по-іншому відбувалося навчання церковного співу у сільській місцевості Галичини. Першими вчителями церковного співу тут були священики, які ще й навчали місцевих дітей читати, писати, а також залучали їх до дяківської справи. Дяк також виконував не менш важливу роль. Він займав одну з важливих ролей у церковному богослужінні. Це був церковнослужитель із числа світських людей, який не мав ніякого ступеня священства. До його обов'язків входило плекання церковного співу і церковних обрядів, навчання людей християнської віри, супровід священика під час виконання душпастирських ритуалів.

Все це значно полегшувало працю священика, адже вивчений ним дяк дотримувався правильного виконання церковних мелодій і співав їх завжди однаково. Однаково співали й присутні у церкві люди, злагоджений спів яких підтримувався духовенством. “Где введено уже всенароднее пение, – пише В.Площанський, – там церков не бывает пуста. У нас, в Галиции, есть много местностей, в святых которых, за старанием честных приходников и учителей, поют численные хоры или весь соборный народ. Народ тут, без сомнения, станул выше в нравственном отношении” [9].

Культ церковного співу в Галичині мав вироблені минулими поколіннями свої особливі традиції, народні звичаї, позитивно впливав на побут і відносини між людьми. У всьому панував сталий порядок, що приємно дивувало подорожуючих. Один з них, перебуваючи в с. Жукові на Коломийщині був несподівано вражений проведенням церковного обряду, особливо виконанням “Світе тихий”, який “отспівано як би ангельским хором” [10].

Неабиякою популярністю в церковних храмах Галичини користувалися різноманітні торжества з приводу релігійних свят, супроводжувані хоровим співом. Так, зокрема, українські товариства Станіславова (нині Івано-Франківська) за участю студентів місцевої Духовної семінарії, вшановуючи першого владика Юліана Пелеша, влаштували концерт. У ньому взяв участь і показав себе з професійної сторони хор семінаристів (диригент Іванцев), якого “чиста інтонація і належна колоратура приємно вражала слухачу публіку” [11]. Громадськість міста напередодні свята Андрея також вшановувала свого нового єпископа Андрея Шептицького. Хор вихованців української бурси Св. Миколая зі святковим піднесенням виконав концерт Д.Бортнянського “Восхваляю імя Бога моего пісню”, за що владика особисто висловив співакам своє захоплення.

Щодо тематичного змісту концертів виключно духовної музики, то думка про їх проведення виникла у 1904 р. Під час засідання товариства “Львівський Боян” Володимиром Садовським було запропоновано включати до програми духовних концертів не лише твори Д.Бортнянського, але й літургійні композиції композиторів, починаючи з другої половини XVIII ст.: П.Турчанінова, Г.Львовського, М.Вербицького, І.Лаврівського, ієромонаха Києво-Печерської лаври Парфенія, Л.Малашкіна та ін. Напередодні одного з таких концертів, який відбувся у червні 1904 року, Анатоль Вахнянин писав, що українська інтелігенція Галичини “буде мати нагоду наглядно пересвідчитися, що ми не від вчора стали плекати церковний спів, та що праця наших людей на тій ниві має за собою вже свою історію” [12].

В організації наступних презентацій правління "Львівського Бояну" поставило собі за мету подати слухачам приклад оригінальності української церковної музики, а саме – приклад індивідуального композиторського стилю у порівнянні з творами європейських композиторів. Серед композицій хор товариства виконував знаменитий октет "Блаженні, яже ізбра" П. Чайковського, "Кіріє елейсон" вроцлавського органіста Фількога, ораторія "Христос" Мендельсона та ін.

Великий духовний концерт відбувся 24 листопада 1904 р. в залі Львівської філармонії під патронатом митрополита А. Шептицького. У хорових виступах демонстрували своє мистецтво три найвідоміші хори міста: "Львівський Боян", хор Духовної семінарії та хор учнів української гімназії. "Боян" під керівництвом нового диригента Івана Копача традиційно продемонстрував співоче завзяття чисельної кількості молодих голосів. З приводу виступу хору семінаристів під керівництвом Євгена Турули та виконання ними двох концертів Д. Бортнянського ("Живий в поміші вишнього" і "Возведах очі мої") виступив на сторінках галицької періодики Остап Нижанківський. На його думку, Бортнянський писав свої концерти виключно для мішаних хорів і лише вони "в силі відтворити ті взнеслі та часами поражаючі гадки сего компоніста". Рецензент не погоджується з тим, щоби перекладати твори Бортнянського на чоловічий склад голосів. Він переконаний, що навіть найкращі обробки не в силі "з причини вузьких границь, в яких обертається хор мужський, еластичне відтворити тих фігур, які подумані у партитурі". Мішаний хор української академічної гімназії самостійно виступив з шістьма творами Максима Березовського. Співаків та їх диригента Ярослава Вітошинського заслужено відзначив О. Нижанківський, вважаючи, що хор гімназистів при такій інтенсивній праці став сьогодні "на небувалій досі вижині". Об'єднані хори у супроводі оркестру під керівництвом А. Вахнянина завершили концерт молитвою "Під твій покров" з опери "Купало". Імпозантний вид чисельного хору та його диригента піднесли у присутніх святковий настрій, що в загальному справляло надзвичайно захоплююче враження [13].

Аналогічний концерт духовної музики влаштував "Станиславівський Боян" перед місцевими глядачами. Промовою відкрив його Кирило Студинський. Об'єднані хори "Бояна" та учнів Львівської духовної семінарії виконали твори Д. Бортнянського ("Скажи ми, Господи"), Миколи Кумановського ("Достойно єсть") та інших композиторів. Хорами диригував Денис Січинський. Музикою Бортнянського ("Гласом моїм") їх виступ доповнив чоловічий хор львівських богословів під керівництвом Євгена Турули. Вдало прозвучав також інструментальний твір Франца Шуберта "Ave Maria", виконаний військо-

вим оркестром 24 полку піхоти (капельмейстер Соучек). Крім названих колективів рецензент особливо відзначає виступ сольного квартету у складі Крушельницької, Гузарової, Слоневської і Гайслер, а також соло-спів Анни Крушельницької ("Lugj Lucci"), "в котрім знана вже нашій публіці солістка розвинула неосцінені скарби свого великого меццо-сопрано і викликала такий ентузіазм, що на неумовкаючу бурю оплесків мусіла річ ту повторити" [14]. Виконанням твору А.Вахнянина "Пресвятая Діво Мати" об'єднані хори "Бояна" і богословів завершили програму духовного концерту.

В Станіславові у грудні 1908 р. також відбувся ювілейний концерт на честь папи Пія Х-го. Його влаштували місцеві українські товариства в залі ім. Станіслава Монюшка. Музичній частині концерту передувала промова директора української гімназії Петра Сабата (його іменем названа одна з вулиць Івано-Франківська) і єпископа Григорія Хомишина. Розпочався концерт виступом військового оркестру творами Д.Росіні, А.Варламова, К.Вебера. Мішаний 100-голосий хор, складений з членів "Станіславівського Бояна", учнів Духовної семінарії та інституту СС Василянок під керівництвом капельмейстера В.Меренькова виконав два псалми Д.Бортнянського: "Слава во вишних Богу" і "Тебе Бога хвалим". Присутні на концерті відчували справжнє духовне піднесення, яке, за словами рецензента, можна було спостерігати на обличчях людей: "Треба було видіти, як палало кожне око радостію й пієтизмом. Як у кожного віддих запирався, щоби хвиляки одної не пропустити, ані одного тону, ані слова. Як плакали з радості старі священики, співаки так могутнього руського хору в провінційному місті. Як всі горіли одним желанем, щоби якнайкраще випала ся маніфестація" [15, с.36].

З цієї ж нагоди відбувся духовний концерт у Львові. На сцені Народного Дому виступили відомі музиканти: скрипаль Роман Перфецький, цитрист Євген Купчинський, піаністка Галина Ясеницька. Високою виконавською якістю, "вишколеністю" відзначився хор Архикатедральної церкви Св. Юра під керівництвом Ярослава Вітошинського.

Концерти духовної музики проводилися також з метою збору коштів на дохід будови церковних храмів. Один з них відбувся у квітні 1913 р. під патронатом А.Шептицького за участю хорів "Бандурист", "Львівський Боян", оркестру та солістів. В концерті прозвучали духовні твори Р.Вагнера ("Хор паломників"), М.Лисенка ("Камо поїду"), Й.Гайдна ("Schopfung"), Г.Генделя ("Cargo sempre di gloria"), Г.Венявського ("Legende"), С.Франка ("Прелюд, хорал і fuga") [16, с.9].

На духовних концертах у Львові і в провінції все частіше виконувалися колядки і щедрівки, згармонізовані наддніпрянськими і галицькими композиторами. Концерти влаштовували церковні хори, заклади

освіти, громадські товариства тощо. Зразковим було виконання мішаним хором Успенської церкви під керівництвом В.Неділки колядок Д.Бортнянського ("Слава во вишних Богу"), К.Стеценка ("По всьому світу", "Ой дивнеє народження", "Діва Марія", "В Вефлєсмі граді", "Ой видить Бог", "Днесь поюще"), В.Матюка ("Не плач, Рахиле"), різдвяної псалми М.Лисенка ("Слава Отцю"). Фаховість праці диригента хору В.Неділки відзначалася на сторінках періодичних видань. В одному з них рецензент І.Німчук пише: "Хор під його управою хоч невеликий (20 осіб), співає прецизно і гладко, він вирівняний в усіх частих, має добрий голосовий матеріал і, як показалося, може спромогтися й на найсильніші гони" [17].

Концерти духовної музики і в наступних 30-х рр. ХІХ ст. набували щораз більшої популярності, урізноманітнювалися новими формами, покращувалися якісним змістом. Про найбільш визначні святкування писали галицькі періодичні видання. В матеріалах газет і журналів зі своїми рецензіями виступали відомі громадські діячі і музиканти. Серед великої кількості таких концертів згадується академія на честь 30-літнього перебування на владичому престолі Митрополита А.Шептицького (червень 1931 р.), що відбулася у великому залі Львівського театру. З хорових виступів була відзначена "Кантата" Василя Барвінського, яку під керівництвом Івана Гриневецького співали об'єднані хори "Бояна", "Бандуриста", "Сурми" та учнів Духовної семінарії. Окремі твори виконувалися у супроводі оркестру Музичного інституту [18].

Ювілейні торжества проходили і в інших містах Галичини – Долині, Бородах, Радехові, Яворові. В Тернополі повного визнання удостоївся місцевий "Боян" за підбір творів та їх мистецьке виконання (І.Лаврівський "Услиши господи", М.Лисенко "Камо поїду", Д.Бортнянський "Блажен муж"). Рецензент відзначав професійні якості хору, а саме: дикцію і фразування, інтонацію і розвиток динамічної лінії, які, за окремими винятками, були "без закиду та вказували на серйозні змагання в цім напрямі диригентів і виконавців". На його думку, найкраще з мистецької сторони вийшла інструментальна частина програми за участю молодих педагогів музичного інституту в Тернополі: Юрія Криха (скрипка) та Ірини Любчаківної (фортепіано), які бездоганно виконали 2-гу і 3-тю частини скрипкового концерту Г.Венявського та "Арію" Й.С.Баха [19].

В Перемишлі духовну академію влаштувало Марійське товариство. Її учасниками були солісти: співачка П.Лужицька та скрипаль Є.Козулькевич, а також місцевий "Боян" під керівництвом Василя Витвицького, який у двох композиціях Д.Бортнянського ("Возведох", "Услиши Боже глас мой") та кантаті М.Леонтовича ("Про Почаївську Божу Матір") "виявив очевидний значний поступ і під оглядом дисципліни

й зіспівання, і також під оглядом змагання до культурної інтерпретації творів" [20].

До тематичних концертів духовної музики активно залучалися учні навчальних закладів Галичини. Найбільш активним серед інших був хор Духовної семінарії. На одному з концертів він відкрив святкову академію "Українська молодь Христові". Численний професійно вишколений колектив співаків справив найкраще враження на слухачів. Особливо відзначився диригент Дмитро Котко, який "вложив багато праці, знання і досвіду для виконання всіх ефектів хорового співу" [21]. Слова подяки були також адресовані мішаному хору під керівництвом Івана Гриневецького за виконання кантати Йосифа Кишакевича "Радуйся мати" у супроводі оркестру та хору "Львівського Бояна" (диригент Станіслав Людкевич) за артистичне виконання ораторії Ф. Мендельсона "Христос".

Відзначимо, що окремі учні, які навчалися у Богословській Академії, після її закінчення продовжували заняття музикою у вищих навчальних закладах і поверталися професійними диригентами чи виконавцями. Так, наприклад, на духовному концерті, що відбувся у семінарській церкві, хором диригував колишній випускник Володимир Жолкевич. Репертуар хору включав різноманітні твори українських композиторів: А. Веделя (псалом "На ріках Вавилонських"), О. Нижанківського ("Золоті зорі"), Ф. Колесси ("В горах грім гуде"), С. Людкевича ("Пою коня"), С. Воробкевича ("Огні горять"). Кожен музичний номер відповідав високому мистецькому рівню, адже "саме виконання повне естетичного смаку та оригінальної інвенції, рівне та плавне" [22].

Аналіз джерел свідчить про те, що цілеспрямований розвиток духовної хорової культури був започаткований церковними осередками, які у другій половині XIX ст. відігравали вирішальну роль в українському музичному відродженні Галичини. Зусиллями перших просвітителів українського народу в Галичині, що діяли в церковних установах і парафіях, поглибився вплив у вихованні нового покоління української інтелігенції та піднесенні освіти широких мас населення. Вони створили інтелектуальні середовища, що збагачували духовні надбання народу та готували нове покоління просвітителів. Все це в цілому суттєво змінило орієнтацію також у мистецькому житті цілого краю і композиторській творчості зокрема. Духовна музика з кожним роком набирала щораз більшої популярності, концерти відбувалися на високому професійному рівні. Виступи хорів змінювалися оркестрами, солістами, які також виконували твори духовного змісту. Згодом організаторами цих концертів виступали не лише церковні хори, а й хорові товариства "Боян", заклади освіти, громадські організації та окремі діячі культури.

1. Лисько. Піонери музичного мистецтва в Галичині. – Львів – Нью-Йорк, 1994. – 144 с.
2. Заброварний С. Священники – перші просвітителі українського народу в Галичині на зламі XVIII і XIX століть // Варшавські українознавчі записки. – Зошит І. – Варшава, 1981. – С. 134-147.
3. Залеський О. Погляд на історію української музики // Шляхи. – Львів, 1916 – Ч. 9 – 10 – С. 322-329
4. Кудрик Б. Участь духовенства в галицько-українській музичній культурі // Богословія. – Львів, 1936 – Кн. 1 – 4. – С. 209-214.
5. Кудрик Б. Огляд історії церковної музики / Упоряд. Ю. Ясиновський. – Львів, 1995. – 128 с.
6. Вербицький М. Опінію музикальном // Галичанин. – Львов, 1863. – Кн.1. – С. 136-141.
7. О розвою й упадку руского співу в Перемишлі // Зоря. – Львів, 1883. – Ч. 15. – С.252.
8. Бажанський П. Пригробні співи в рускій духовній семінарії у Львові // Діло. – 1883. Ч.46.
9. Площанскій В. Несколько слов о пѣніи вообще, о церковном на Руси в особенности // Учитель. – Львів, 1869. – Ч.35.
10. Дз О. О пѣніі церковном в селі Жуков // Учитель. – 1869. – Ч.38. – С.151-152.
11. Діло. – 1886. – Ч.2.
12. Вахнянин А. Духовний концерт "Львівського Бояна" // Діло. – 1904. – Ч.85.
13. Нижанківський О. Великий духовний концерт // Діло. – 1904. – Ч.260.
14. С. (Січинський Д.). Із Станиславова // Діло. – 1904. – Ч.279.
15. В.М. Папський концерт в Станиславові // Нива. – 1908. – С.35-36.
16. Ілюстрована Україна. – 1913. – Ч.8. – С.9.
17. І.Н. (Німчук І.). Концерт колядок і шедрівок // Діло. – 1930. – Ч.38.
18. Діло. – 1931. – Ч.126.
19. Ч.В. (Людкевич С.). Концерт у честь митрополита Шентницького // Діло. – 1931. – Ч.142.
20. Людкевич С. Духовна академія в Перемишлі // Діло. – 1934 – Ч.332.
21. Шухевич Т. Академія свята "Українська мелодія Христові" // Діло. – 1934 – Ч.117.
22. Р.Ш. (Шипайло Р.). Гостина хору студентів Богословської Академії // Діло. – 1935 – Ч.234.

Lesya Moros

THE SPIRITUAL CHORAL CULTURE OF THE CHURCHES IN HALYCHYNA

The article highlights the leading role of clergy and churches in the cultural and educational life of Ukrainians in Halychyna in the development of professional music and spiritual culture in particular.